

**УНИВЕРЗИТЕТ „ГОЦЕ ДЕЛЧЕВ“ – ШТИП
ИНСТИТУТ ЗА ИСТОРИЈА И АРХЕОЛОГИЈА**

ISSN: 1857-7342

**ГОДИШЕН ЗБОРНИК
2010**

**ГОДИШЕН ЗБОРНИК
ИНСТИТУТ ЗА ИСТОРИЈА И АРХЕОЛОГИЈА**

Издавачки совет:

д-р Саша Митрев
д-р Кирил Цацков
д-р Зоранчо Малинов
д-р Звонимир Николовски
д-р Трајче Нацев
м-р Оливер Цацков
м-р Кирил Барбареев
м-р Верица Јосимовска
Елена Јосимовска
Александар Донски

Редакциски одбор:

д-р Кирил Цацков
д-р Зоранчо Малинов
д-р Звонимир Николовски
д-р Трајче Нацев
м-р Оливер Цацков
Александар Донски

Главен и одговорен уредник:

д-р Кирил Цацков

Единица на Универзитетот:

Институт за историја и археологија

Јазично уредување

Даница Гавриловска-Атанасовска
(македонски јазик)

Техничко уредување

Славе Димитров
Благој Михов

Печати

Печатница „2-ри Август“ - Штип
Тираж - 300 примероци

Редакција и администрација
Универзитет „Гоце Делчев“ - Штип
Институт за историја и археологија
ул. „Крсте Мисирков“ бб
п. фах 201, 2000 Штип
Р. Македонија

СОДРЖИНА

Кирил ЦАЦКОВ Атентатот на генерал Михајло Ковачевиќ и воведувањето специјална полициска состојба во Штипско.....	5
Ванче СТОЈЧЕВ Македонскиот идентитет во античкиот период.....	11
Звонимир НИКОЛОВСКИ Неколку култни конституции од Кумановско.....	21
Зоранчо МАЛИНОВ Етничките процеси во североисточниот дел на македонскиот етнографски простор (прв дел).....	27
Стојан РИСТЕСКИ Каде дошол прво свети Климент во Кутмичевица?.....	39
Драган ЗАЈКОВСКИ Ранохристијанскиот црковен епископат во Македонија во IV век.....	47
Трајче НАЦЕВ Фортификацијата на доцноантичкиот град Баргала.....	55
Оливер ЦАЦКОВ Гимназиското образование во Штип меѓу двете светски војни.....	65
Страшко СТОЈАНОВСКИ Состојбите во Македонското револуционерно движење од потпишувањето на Мајскиот манифест до убиството на Тодор Александров.....	71
Ицо НАЈДОВСКИ Животот на Македонците во Австралија и неговата структура.....	81
Душан СИНАДИНОСКИ Македонците во извештајот на Комисијата за имиграција во САД во 1907 година.....	91
Гоце АНГЕЛИЧИН ЖУРА Традицијата на Јустинијана Прима во титулатурата на охридските поглавари.....	101
Ристо СТЕФОВ Сведоштва на некои од македонските „деца-бегалци“.....	107

Верица ЈОСИМОВСКА	
Добродетелот Константин Анастасов (Хаџи Костадин, логотет).....	117
Елена ЈОСИМОВСКА	
Штипските читални од XIX век како вистински културни центри.....	121
Александар ДОНСКИ	
Етно-културната засебност на античките Македонци во делото на Павсанија	127

КАДЕ ДОШОЛ ПРВО СВЕТИ КЛИМЕНТ ВО КУТМИЧЕВИЦА?

Единствен манастир со име *Свети Климент*, т.е. единствен манастир што му е посветен на свети Климент Охридски, е на Беличка Планина, Струшко. Манастирот *Свети Климент* е на 2,5 км источно од селото Горна Белица, сместен во прекрасна блага и питома долина.

Според народната меморија, овој манастир го подигнал свети Климент Охридски. Тој бил, и е, култ на жителите од блиските населби: Горна Белица, Вевчани, Октиси, Вишни, на Струга и на пошироката околина.

Народната меморија манастирот *Свети Климент* на Беличката Планина не случајно го сврзува со свети Климент Охридски. Епископот Николај во книгата *Охридски пролог* (Ниш, 1928), меѓу другото, за свети Климент Охридски пишува дека: „...дошол во охридскиот крај. Прво основал манастир во Белица, каде што му било и неговото прво епископско седиште. Подоцна се преселил во Охрид“¹. Оваа теза потполно ја разработи Петар Чакар во фељтонот *Горнобеличкиот - прв Климентов манастир во Македонија*, објавена во *Нова Македонија* од 15 до 27 август 1966 година, по повод големата прослава на 1050-годишнината од блаженоупокојувањето на свети Климент Охридски. Меѓутоа, преку двете укажувања се мина премолчено тогаш и оттогаш досега.²

Дека свети Климент најмногу оставил материјална трага во Струга и во Струшко преку стари храмови и бројни топоними е непобитно. Така, прво е манастирот *Свети Климент* на Беличка Планина. Седум-осум километри подолу од него, во селото Вишни има стара црква *Свети Климент*.³ Во Струга маалото околу црквата *Свети Ѓорѓија* се вика *Светиклиментово* (или само *Климентово*) *Блато*. На тој простор, на околу 2 км од Мостот на поезијата, лево од патот, бил потопен манастирот *Света Богородица*, во кој, според народното предание, престојувал свети Климент и во него имало дел од неговиот универзитет. Реката што се протегаше откај *Цареј кладенци* минуваше низ *Светиклиментовото Блато*, врвеше низ Струга и над железничкиот мост се влеваше во Црн Дрим, се викаше *Климетица*. Таа сега е пренасочена кон север, се соединува со водите на Шум и кај Вранишки Мост се влева во Црн Дрим.

1) *Епископ Николај*, Охридски Пролог, Охрид, 2009, стр. 687.

2) Оттогаш оваа тема е присутна во нашата книга *Белички светости*, Струга, 2008.

3) *Д-р Стојан Ристески*, Вишенската црква „Света Петка“, Струга, 2007, 8-9.

Околу 3 км североисточно од Струга е селото Мислешево. Во него има стара црква *Свети Климент*. На иста оддалеченост (околу 3 км) од Мислешево е селото Волино, во кое една месност (кај нивата од Никола Спироски) се вика *Манастирот „Свети Климент“*⁴. И на околу 3 км североисточно од Волино, на десната страна на реката Сатеска, при нејзиниот излез од истоимената клисура, има село што се вика *Климентани* и во него има црква *Свети Климент*.

Кога ќе ги прашаш и сега жителите на наведените населби зошто се вика така храмот или месноста, велат дека тука бил или престојувал свети Климент Охридски и оттаму доаѓа соодветното име.

Заради делувањето на свети Климент во беличкиот манастир, покрај манастирот што го добил неговото име и патот што врвел крај него *Виџ Егнатија*, бил преименуван во *Света Долина*, како и долината низ којашто минувал.

Вакви стари траги нема во Охрид и Охридско. Со слично нешто не може да се пофали и ни едно друго место што се сврзува со областа Кутмичевица и со епископијата на свети Климент, која безмалку некои ја сврзуваат од Родопите до Јадранско Море. Овој траен историски спомен сам по себе зборува дека главната дејност на свети Климент Охридски се одвивала во струшкото подрачје, а што тоа останало во сенка на Охрид е заради неговата улога на државен и архиепископски план, како што сега внатрешноста на Република Македонија е во сенка на Скопје. Ако свети Климент не бил на струшкиот терен, од каде се неговите неизбришливи длабоки траги? Тие се непобитен доказ каде да се бара првото доаѓање на свети Климент Охридски во Кутмичевица и местото на неговата епископија.⁵

Патот на свети Климент Охридски до беличкиот манастир е долг, неизвесен, недоволно осветлен, со многу непознаности. Причина за тоа е, пред сè, несочуваното првото житие за него. Житијата што се користат како главен извор (на Теофилакт и на Хоматијан) се пишувани два-три века по блаженоупокојувањето на свети Климент Охридски, односно се скратен и изминат препис на првото житие. И двете житија се карактеризираат со обопштеност, во нив нема конкретни податоци како во житијата на неговите учители свети Кирил и свети Методиј.⁶ Заради тоа во науката има контрадикторности и разидувања за доста битни моменти од животот

---

4) Д-р Стојан Ристески, Волино, Охрид, 1995, 18.

5) „...Ако епархијата на Климента била во западните Родопи и Солунско, како да го објасниме трајниот историски спомен за него околу Охрид? Тешко е да се допушти дека епархијата се протежала на толку голема територија“, пишува Васја Велинова.

6) За автор на житијата на солунските браќа се смета свети Климент Охридски.

и делото на светецот. Дури до денес со сигурност не се знае каде и до каде била областа Кутмичевица и неговата епископија, како и зошто бил испратен токму таму?

Во *Библијата* (во *Делата на светите апостоли од светиот апостол Лука*) за престојот на апостол Павле со ученикот Тимотеј во Троада пишува:

„Преку ноќта Павле имал видение: стоеше пред него еден човек, Македонец, кој го молеше и му велеше: „Премини во Македонија и помогни ни!“ По тоа видение, веднаш посакавме да тргнеме за Македонија, бидејќи разбравме дека Господ нè повикува таму да го проповедаме Евангелието“.

Ова се случило во шестата деценија на првиот век (меѓу 51 и 54 година).

На тоа прво патување на апостол Павле, меѓу бројните посетени места,⁷ народното предание вели дека дошол и во градот Мегалополис (Голем Град). Тој град се наоѓал северно од Седумречието, односно од Струга, на местото на денешното село Враништа и се протегал до денешните села: Велешта, Вевчани, Октиси, Долна Белица и Заграчани. Низ него минувала познатата сообраќајна врска меѓу Исток и Запад - *Виа Егнатија*. Преданието вели дека во тој град живееле повеќе од 3.000 семејства (преку 10.000 жители).

Апостол Павле во Мегалополис (Голем Град) ја подигнал првата христијанска црква во Кутмичевица⁸ и воопшто на Балканот. Неа ѝ

---

7) Прв македонски град што го посетил апостол Павле бил градот Филипи, во кој прва била покрстена Македонката Лидија. Апостол Павле уште трипати ја посетил Македонија. Второто патување започнало во 57 година. По обиколувањето на јужна Македонија, апостолот отишол во Елада, од каде одново (третпат) се вратил во Македонија. Четвртото патување апостолот го почнал од Рим, во 64 година, а завршило на крајот од 66 година. Всушност, апостол Павле не пропуштал можност без да дојде во Македонија. Причината за тоа ја кажува проф. д-р Ѓорѓи Поп Атанасов во книгата *Библијата за Македонија и Македонците* (Скопје, 1995, 127): *„Македонија е втора татковина за апостол Павле и втора татковина за христијанството... Тука е местото да си го поставиме прашањето: Зошто апостол Павле дојде да ја проповеда новата идеја во Македонија, а не во некоја друга европска земја? Објаснувањето може да биде само едно: апостолот Павле бил извонредно мудар човек и тој многу добро знаел дека за да има успех новото учење, тоа треба да придобие еден славен и достоин народ, кој ќе биде во состојба да се мери по силата на својот дух со Римјаните, а таков народ во таа далечна епоха бил народот на Македонија“.*

8) Драговитскиот епископ Харитон во малата книшка *Градътъ на св. Климент* (1943, 2) пишува: *„По секоја веројатност св. апостол Павле, којшто ја пропатувал цела*

ја посветил на Мајката Божја, на света Богородица. Во средниот век оваа црква била наречена *Главеница*, затоа што таа била прва глава на христијанството на овие простори, а по неа и градот бил наречен *Главеница*.

Подоцна црквата *Света Богородица*, односно *Главеница* ќе добие и трето име - *Кралска црква*, бидејќи во неа подоцна се венчавале само кралеви, меѓу кои се спомнува српскиот крал Милутин.⁹

Апостол Павле, според преданието запишано од Петар Аврамски во монографијата *Враништа* (Струга, 2005, стр. 26), кога дошол во Мегалополис (Голем Град): „... со себе го носел златниот ковчег на животот. Тоа бил мал ковчег од кедрово дрво, голем колку соединети раце на дрводелец, а во него имало бел камен голем како три очи на момчок што гледа во вљубената”.

Тоа бил еден од трите камења врз кои капела крвта од раните, од продупчените раце и нозе и од отвореното срце на Богочовекот Исус Христос распнат на Ридот на черепите, и три шајки со кои бил закован. Ова ковчеже од кедрово дрво обележано со позлатена ламарина, во кое се наоѓал камен со сувата крв на *Неоткриениот*, апостол Павле го закопал овде во Враништа за да биде заштитник на народот во Македонија. Такви ковчези биле три. Апостол Павле еден оставил во Палестина, вториот во Света Гора, а третиот тука во Враништа. Оваа крв имала исцелителна моќ да лекува, да оздравува, да крева од постела, па дури и да оживува. И тука на местото подигнал христијански храм посветен на света Пречиста. Во него нашле лек многу луѓе, меѓу кои и македонскиот цар Самуил, кој потоа и тука се крунисал.

На присутноста на апостол Павле на овие простори, односно на неговото минување по *Виа Егнатија* на одење за Рим потсетува и до денес зачуваната народна традиција. Имено, во чест на апостол Павле, на Петровден, на планината Јабланица, на месноста *Галина*, вевчанци традиционално одат на излет, а на Павловден, кај *Локвите* слават лабуништани и боровчани. Оваа народна традиција, сочувана до денес, не е случајна.¹⁰

Не може да се замисли дека свети Климент не знаел за тоа што го сторил апостол Павле во Мегалополис (Голем Град), во крајот во кој се испраќа за свештеник и учител на христијанството. Напротив,

---

Македонија до Илирија и тука ги основал првите цркви... ја основал првата христијанска црква во Охрид”, што досега со ништо не е потврдено, освена ако не се работи под терминот *Охрид* да се подразбира Струшко.

9) Д-р Стојан Ристески, *Белички светости*, Струга, 31.

10) На истото место, 30.

добро бил информиран за тоа, живеел со тој култ, со култот на првата христијанска црква на Балканот и по истиот пат на апостол Павле - *Виа Егнатија*, дошол до Главеница. За монасите е планината - манастирот, а не градот. Затоа по кусото задржување и молење во Светипавлевата црква *Света Богородица*, се повлекол на Беличка Планина. Таму, во близина на Светипавлевата црква, близу патот *Виа Егнатија* го подигнал првиот христијански манастир во Македонија¹¹, кој му го посветил на некој светител чиј идентитет денес не се знае, па затоа до денес е познат само по неговото име. Оттаму ја ширел духовно-просветната дејност во бројни објекти во струшкото подрачје.

Кога се зборува за можностите што ги овозможувал беличкиот манастир за просветно-духовната дејност на свети Климент, не треба да се тргнува од сегашната конфигурација на земјиштето и од сегашните населби на подрачјето, туку од положбата на овој крај од крајот на IX и почетокот на X век. А тогаш „*во подножјето на планината и воопшто, долж целиот езерски брег, биле нанижани градови што ја правеле во денешна смисла тогашната ривиера на Белото (Охридското) Езеро, кое се протегало на целата денешна котлина, допирајќи до подножјата на околните планини, со протегање на ред острови и полуострови... спуштајќи се сè до Мегалопилис, денешното село Враништа, па и надолу. Не само како ривиера, ами и како една комплексност на населени места... му давало на овој крај посебна предност над сите други краеве и места каде што можел Климент да развива мисионерска дејност. А заедно со тоа, крајот ја имал и таа најголема предност што низ него минувала значајната римска магистрала Виа Егнатија, која ги поврзувала Исток и Запад, така што можноста за поврзаност со светот и можноста за раздвижување на широка просветителска дејност за Климент била таква што тој не можел да ја замисли. Заради тоа и ја донел конечната одлука својата дејност и живот да ги врзе со овој крај на Кутмичевица - струшкиот крај, каде во пазувите на Беличка Планина ќе го определи и своето прво престојувалиште” (Петар Чакар, цит. 20 август 1966).*

Свети Климент не можел од Бугарија прво да дојде во Охрид и од други причини. Имено, тогаш на тронот на Охридската црква се наоѓал Гркот Гаврил I.

По осумгодишна неуморна работа на духовно-просветното поле, како што се вели во житието на Теофилакт, го поставил за епископ на Драгавишта или Велица. За тоа - каде е таа епархија - има бројни и крајно спротивставени мислења. Меѓутоа, Виктор Григорович, заедно со

---

11) Првиот официјален манастир на Света Гора, *Велика Лавра* е основан многу подоцна, во 963 година.

житијата на Теофилакт и Хоматијан нашол документ во кој името гласело *Древница*, а не *Дрембџа*.¹² Таа *Древница* е црквата на апостол Павле. Според тоа, седиштето на епархијата било во Мегалополис (Голем Град), односно во Главеница, а името го добила по црквата *древница* (прва, глава, главна христијанска црква) и по Беличка Планина.

Во прилог на ваквото мислење оди и едно скорешно искажување од бугарскиот митрополит Софрониј. Тој во проповедта за свети цар Борис, 2 мај, на едно место вели: „*Климент бил ракоположен во епископ во Дремџа (Дебрица) и Белица, во Северозападна Македонија*“. Токму Белица се наоѓа во северозападна Македонија, кога ќе се има предвид етнографска Македонија.

Главеница некои ја посочуваат кај селото Издеглавје во крајот Дебрца, Охридско. Меѓутоа, рускиот научник Виктор Григорович со Димитар Миладинов во мај 1845 година биле во тоа село, но не нашле ниту трага од тоа. Со потрагата продолжил Димитар Миладинов, кој собрал дваесетина преданија од коишто дел објавил неговиот зет Кузман Шапкарев. Во едно од нив Шапкарев ја лоцира Белица, погрешно како *Велица*, град со повеќе од 3.000 семејства.¹³

Според житието на Теофилакт, подгрбавен од старост и исцрпен од работа, свети Климент барал од царот да биде ослободен од епископската должност за последните денови од животот да побеседи со Бога, „...за кое удобно живеалиште ќе му биде манастирот, во кој, одобри ми, да умрам!“

Но кога царот му рекол да види друг на епископскиот трон додека свети Климент е жив и дека неговото напуштање на епископскиот трон за него е злобно претскажување за негово симнување од царскиот престол, свети Климент „...се вратил во манастирот, наоѓајќи дека *Небесниот цар е согласен со неговата намера*“ и на 27 јули 916 година блажено се упокоил во својот манастир во гробот што самиот си го подготвил.

Од ова јасно произлегува дека свети Климент се вратил во својот епископски манастир, а тој манастир е беличкиот. Во житието на Теофилакт се вели дека свети Климент често се навраќал во Охрид. Како можел да го прави тоа ако неговата епископија била, како што некои ја лоцираат, покрај Вардар, во Тивериопол или на други места, а не во Беличка Планина? Затоа - вели Петар Чакар - *не може да се негира можноста, еден ден, вистинскиот гроб на Климента да се најде токму во овој манастир во Беличка Планина*¹⁵).

---

12) Д-р Стојан Ристески, цит. 34.

13) На истото место, 35.

Во прилог на тоа дека се работи за беличкиот манастир зборува и следниот податок. Се вели дека Светиклиментовиот манастир се издржувал од имотот на селата: Вевчани, Октиси, Долна Белица, Враништа, Ложани, Мислешево, Мороишта, Орман, Кулин Чифлик, Далјанот и Беличка Планина. Нели сите села, освен Орман, се во близина на беличкиот манастир, а не на *Свети Пантелејмон* на *Плаошник* во Охрид.

Народната меморија укажува за постоење на Свет Град северно од Струга. Тој Свет Град, сметаме, е Мегалополис, односно Голем Град, па Древница, Главеница. Така бил именуван во народот, бидејќи во него престојувале и делувале големите светци: свети апостол Павле и свети Климент Охридски.

Како епископ, свети Климент Охридски создал голема мрежа од духовно-просветни центри низ цела Кутмичевица. Според житието на Теофилакт, во Охрид изградил три цркви. Една од нив сигурно е возобновената пештерна црква на свети Еразмо, односно врз нејзините урнатини изградил нова црква и му ја посветил на светецот на кого му бил приврзан - свети Пантелејмон, светец од Антиохија - татковината на мисионерот свети Еразмо. Според тоа обновената пештерна црква можела да биде само метох на првиот и главниот манастир.¹⁴ А такви храмови сврзани со името на првиот словенски епископ имало и на други места, но со нивната дејност се сврзани сите храмови во епархијата.

Кога се вели Охрид, не се мисли директно на градот Охрид, туку на целото негово подрачје, на кое припаѓаат и Струга и Струшко. Охрид како царска и патријаршиска престолнина станал општопознат, па затоа сите своето внимание го концентрирале на него и сè што се случувало на поширокото подрачје му го припишувале нему.¹⁵

За тезата на беличкиот манастир како прв Светиклиментов манастир документирано можат да дадат точни податоци единствено темелни археолошки испитувања кај него, а вистината за свети Климент го заслужува тоа. Всушност, свети Климент Охридски е значаен за секое место каде што стапнала неговата нога и каде што неговото дело имало одглас, но трајниот историски спомен за него преку топонимијата и храмовите во Струга и Струшко челно место му даваат на тоа подрачје. И што и да се открие во археолошките ископувања на беличкиот манастир, ништо не ја намалува Светиклиментовата улога и значење.¹⁶

---

14) На истото место 29.VIII 1966.

15) Кога човек ќе се најде во друга средина и ќе го прашаат од каде е, прво го кажува градот кон кој припаѓа неговото место, а дури потоа вистинското место на живеење.

16) За свети Климент Охридски и за неговиот манастир на Беличка Планина поопширно имаме кажано во книгата *Белички светости*, Струга, 2008, 15 - 37.